

۲۲۴۶۳۶۲

ایران شهریار

دیباچه‌ای بر نظریه سیاست در ایران

مادق حیدری نیا

سروش

تهران | ۱۴۰۰

شماره ترتیب انتشار: ۲۰۰۹

سرشناسه: حیدری نیا، صادق، ۱۳۵۸ - [Heidariniya.Sadegh]
عنوان و نام پدیدآور: شهریار ایرانی: دیباچه‌ای بر نظریه‌ی سیاست در ایران / صادق حیدری نیا؛
مشخصات نشر: تهران: صدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران، انتشارات سروش، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری: ۲۲۴ ص.   شابک: ۶-۲۱۰۳-۱۲-۹۶۴-۹۷۸
وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا
موضوع: ایران -- تاریخ -- قرن ۴ - ۷ ق.   [13th centuries - 10 -- Iran -- History]
موضوع: ایران - سیاست و حکومت -- قرن ۴ - ۷ ق.   [Iran -- Politics and government 13-10th]
رده‌بندی کنگره: DSR۷۷۰
رده‌بندی دیوبنی: ۹۵۵/۰۵
شماره کتابشناسی ملی: ۸۵۲۳۴۶۱   اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیبا

www.ketab.ir

سروش

انتشارات صدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران

شهریار ایرانی | دیباچه‌ای بر نظریه‌ی سیاست در ایران

نویسنده: صادق حیدری نیا
صفحه‌آرا: مرتضی انصاف‌منش   طراح جلد: سعید صحابی
چاپ اول: ۱۴۰۰   قیمت: ۵۰.۰۰۰ ریال   شابک: ۶-۲۱۰۳-۱۲-۹۶۴-۹۷۸
این کتاب در دوست نسخه در چاپخانه انتشارات سروش لیتوگرافی، چاپ و صحافی شد.
تهران، خیابان استاد شهید مطهری، تقاطع خیابان شهید دکتر مفتح، ساختمان سروش
مرکز پخش: ۸۸۳۱۰۶۱۰ - ۶۶۴۹۳۶۲۲ سامانه پیامکی: ۳۰۰۰۵۳۵۶
همه حقوق محفوظ است.   www.soroushpublish.com

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۷
مقدمه.....	۱۱
فصل اول: شهریار و آرمانشهر در ایرانشهر اساطیری.....	۱۷
۱. دوره نخست: از کیومرث تا پایان روزگار فریدون.....	۱۹
۱.۱. کیومرث، کدخدای جهان.....	۲۰
۲.۱. جمشید، شاه - خدای بهشت آفرین.....	۲۴
۳.۱. ضحاک، شهریار بی فرز.....	۳۱
۲. دوره دوم: از روزگار ایرج پیشدادی تا پایان عصر کیانی.....	۴۳
۱.۲. روزگار ایرج: شکل گیری ایرانشهر و دشمنانش.....	۴۴
۲.۲. شهریاری منوچهر: آغاز یک شهریاران و ظهور پهلوانان.....	۴۸
فصل دوم: آیین شهریاری و اوضاع سیاسی ایرانشهر پیش از ساسانیان.....	۵۹
۱. مآداها.....	۶۲
۲. هخامنشیان.....	۶۸
الف: ساختار سیاسی و جایگاه پادشاه.....	۶۸
ب: تربیت شهریار.....	۷۱
۳. غلبه اسکندر؛ حضور دوباره روایات اسلامی.....	۷۲
۴. اشکانیان.....	۷۸
الف: روایات اساطیری و اسلامی.....	۷۸
ب: گزارش های تاریخی و پژوهش های جدید.....	۸۰
فصل سوم: نظریه شهریار فرهمند در عصر ساسانی.....	۸۳
دوره نخست: شکل گیری نظریه شهریار آرمانی.....	۸۶
دوره دوم: شهریاری در سایه ساختار سیاسی متمرکز.....	۹۸

۱۰۵.....	فصل چهارم: آیین شهریاری در اندیشه ایرانی - اسلامی
۱۰۹.....	الف - خصال ملوک (شهریاران) و جایگاه آنان
۱۱۲.....	۱- پندنامه ها
۱۱۴.....	۲- داستان ها
۱۱۸.....	۳- متون رسمی
۱۲۴.....	ب: سلوک ملوک با رعیت و وظایف رعایا
۱۲۵.....	۱- پندنامه ها
۱۲۷.....	۲- داستان ها
۱۳۰.....	۳- متون رسمی
۱۳۳.....	ج: شخصیت، وظایف و جایگاه وزیر
۱۳۳.....	۱- پندنامه ها
۱۳۵.....	۲- داستان ها
۱۳۶.....	۳- متون رسمی
۱۴۱.....	حاصل سخن
۱۴۷.....	ضمائم
۱۴۹.....	ضمیمه ۱: نگاهی به منابع
۱۶۱.....	ضمیمه ۲: تعریف مفاهیم و اصطلاحات و ریشه یابی تاریخی آنها
۱۷۱.....	یادداشت ها
۲۰۳.....	کتابنامه
۲۱۱.....	نمایه ها

پیشگفتار

انتخاب موضوعی تحقیقی در بهنه تاریخ ایران، کاری سهل و ممتنع است. از یک سو دیرپایی تاریخ و تمدن ایران زمین، چنان مجال فراخی برای پژوهشگران این حوزه پدید آورده که آدمی گمان می‌کند هرگز عرصه تحقیق و گزینش موضوع بر محقق تنگ نخواهد شد؛ از سوی دیگر، چندی است که آفت سطحی‌نگری و ساده‌اندیشی در فعالیت‌های پژوهشی - چون دیگر ساحت‌های حیات اجتماعی - این میدان وسیع را از رویش جوانه‌های نواندیشی و ژرف‌نگری محروم کرده است. در چنین اوضاعی، نقب زدن به اعصار درخشان فرهنگ و تمدن ایرانی و بازخوانی دستاوردها و میراث آن دوران، روزنه‌امیدی بیش چشم‌ها می‌گشاید. موضوع این پژوهش به آن دوران تاریخی و تاریخ‌ساز، نظر دارد. فرایند بازخوانی متونی که بین قرن چهارم تا هفتم در نجد ایران نگاشته شده، به سان استخراج گوهر از سنگ خارا است: دشوار و خوشایند. هزار سال فاصله و گسست با درخشان‌ترین ایام حیات مردم ایران و به تبع آن بیگانگی با میراث فکری آن روزگار، گاه این سؤال ناصواب را در ذهن ایجاد می‌کند که: آیا متون هزارساله، هنوز حرف تازه‌ای برای گفتن دارند؟ خوش بینی و کنجکاوای در قبال پرسش مذکور و ارتباط برقرار کردن با این متون، هر چند با مرارت و صرف وقت بسیار همراه است، اما نتیجه‌ای مطلوب و ارزشمند در بر دارد. بازکاوی و بررسی اندیشه‌های پیشینیان، زدودن غبار مهجوری از لؤلؤ و گوهری قدیمی است که

اگر به شایستگی انجام شود، چون گوی جهان‌نما، راهی روشن پیش پای ما می‌گذارد. نظریه شهریار فرهمند که در حقیقت سنجش خرد سیاسی ایرانیان در کهن‌ترین اعصار تاریخی است، بیش از هر اندیشه دیگری واجد خصوصیت یادشده است. بازشناسی ماهیت جریانی تنیده در هاله‌ای از تقدس، که قرن‌ها نیاکان ما به آن دل بسته و آن را چون قاموسی مُنزل پذیرفته بودند و آگاهی از فراز و فرود پیدا و پنهان آن، اگر نتواند مسیر جدیدی برای تداوم حیات سیاسی ایران بنمایاند، بی‌شک جریان‌های دروغین خوش خط و خال و چاه‌های عمیق و کوره‌راه‌های بی‌پایان مسیر سیاست را - که نه یکبار، بلکه بارها تجربه شده - روشن می‌سازد.

پژوهش حاضر که حاصل بازخوانی بیش از چهل متن کهن از اواخر قرن سوم تا اوایل قرن هفتم است، کوشیده تا نمایی عینی و ملموس از اندیشه و سیاست در آیین اسطوره و تاریخ ایران در رسم کند تا از سطح تحقیقی صرفاً نظری و ملال‌آور، به پژوهشی عینی و کاربردی بدل گردد. این پژوهش تلاشی است برای بازجویی و بازشناسی بنیان‌های اندیشه و ساختار سیاسی در ایران (شکل‌گیری و تحول آن) و نیز بازنمایی تعارض و تمایز اندیشه و رفتار سیاسی در تاریخ ایران؛ حاصل این بازنمایی، خلل‌پذیر بودن نظریه حاکمیت مطلقه در تاریخ ایران را که مفروضی رایج و مقبول است را می‌نمایاند. تردید در باورهای قطعی و تئوری‌های جزم‌اندیشانه درباره تاریخ ایران، حداقل مقصود نگارنده از عرضه این اثر است.

بدون شک، تحقق هر تلاش مثبتی مرهون محبت و توجه نیک‌اندیشانی است که راقم این سطور نیز از بذل عنایت آنان بی‌بهره نمانده است. بیش از همه، مدیون دکتر غلامحسین زرگری‌نژاد، استاد فرهیخته تاریخ در دانشگاه

تهران هستم که همواره ذهن مرا به سوی تاریخ اندیشه سوق داده و در شکل‌گیری موضوع این پژوهش نیز نقش بسزایی داشتند. پی‌گیری‌های سرکار خانم دکتر الهامه مفتاح [پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی] و محبت بی‌پایان جناب آقای دکتر ناصر تکمیل‌همایون نیز در تکمیل این اثر پرثمر بود. دکتر قربان بهزادیان‌نژاد، ریاست وقت مؤسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی - چون همیشه - با علاقه و توجهی که در تشویق جوانان به فعالیت‌های علمی و فرهنگی داشتند، برای نخستین بار مرا به انتشار این اثر ترغیب کردند. در زمان تألیف کتاب حاضر، دوست عزیزم بابک بنازاده، بخش عمده‌ای از منابع ادبی مورد احتیاجم را سخلو تمندانه از کتابخانه شخصی خود در اختیارم قرار داد که از همه این خوبان ضمیمانه بسیارمگزارم. لازم است به پدر و مادرم که در تمام مراحل زندگی، تحصیل علم را مهم‌ترین دغدغه ذهنم قرار داده و شرایط را برایم فراهم کردند متواضعانه ادای احترام کنم. به رغم همه این محبت‌ها، بدون تردید صبوری و هم‌دلی همسر عزیزم زهرا باصری در ایام تألیف این اثر و تشویق بی‌پایان او نقشی متمایز در انجام این تلاش داشت که همواره مدیون او هستم.

در نگارش این اثر از بیش از چهل متن کهن بهره بردم که برای اطلاع علاقه‌مندان از کم و کیف نسخ برخی از این متون، ضمیمه‌ای در انتهای کتاب آورده‌ام که به شرح تعدادی از مهم‌ترین منابع اختصاص دارد. همچنین توضیح درباره مفاهیم اساسی در این پژوهش - برای اینکه خوانندگان آشنا به این مباحث دچار ملال نشوند - در قالب ضمیمه دوم در پایان کتاب آمده است.

در پایان ضروری است که این اصل مسلم را یادآوری کنم که هیچ پژوهشی - به ویژه در حوزه علوم انسانی - حرف آخر نیست و چنان که از نام این کتاب بر

می‌آید، اثر حاضر تنها دیباچه‌ای بر تاریخ اندیشه در ایران است، همان‌گونه که پیشینیان اندیشیدند و نگاشتند و امروز ما از تلاش آنان بهره می‌بریم، امیدوارم که این تکاپوی کوچک نیز منشاء مثبتی برای مطالعات آینده باشد. همچنین نقد مشفقانهٔ علاقه‌مندان و مخاطبان گرامی موجب اصلاح این سیاهه خواهد شد. نهایتاً آنکه از مدیران انتشارات سروش به ویژه معاون فرهنگی آن جناب آقای دکتر شاهنگی و برادر عزیزم جناب آقای عابدی که امکان تجدید نشر این اثر پس از پانزده سال را فراهم آوردند سپاسگزارم.

صادق حیدری نیا

پاییزه ۱۴۰۰